

**Теоретико-прикладні проблеми застосування механізмів управління
розвитком аграрного сектору економіки**

Дорофєєв О. В.

Постановка проблеми. Предметна сфера дослідження, окреслена заголовком даної статті, одночасно має вивчатися у двох площинах: з точки зору отримання нового знання щодо механізмів управління як екзогенних, по відношенню до об'єкту впливу, конструктів і з точки зору пізнання феномену розвитку, та ще й з урахуванням можливості прикладного застосування отриманих результатів.

Слід зазначити, що аграрний сектор економіки як соціальна система у своєму розвитку спирається на дві групи механізмів управління: 1) внутрішньосистемні або ендогенні; 2) зовнішні по відношенню до системи або екзогенні. Зазвичай, коли мова йде про суто біологічні (поза врахуванням людського фактору), фізичні, хімічні тощо системи ендогенні механізми розглядаються як механізми самоорганізації, саморегулювання й самоуправління, а екзогенні – як форми впливу людей на системні процеси.

У випадку із соціальними системами доводиться зважати на те, що внутрішньо- і зовнішньосистемні механізми управління є результатом людської взаємодії, а отже, з одного боку, вони не позбавлені суб'єктивності, а з другого, повинні ґрунтуватися на певних закономірностях соціальної організації – базовій основі прогресивної зміни, яку найчастіше ідентифікують як розвиток.

Однією з основних проблем застосування механізмів управління розвитком складних систем, зокрема системи аграрної економіки, якраз і є встановлення закономірностей суб'єкт–об'єктного впливу з метою забезпечення запланованих якісних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що в межах аналізу розвитку аграрного сектора економіки переважна більшість робіт, присвячених цій проблематиці, торкається специфіки прояву економічного або,

більш широкого за діапазоном застосування методів впливу, господарського механізмів [1, 2, 3]. При цьому, зазвичай, йдеться про наслідки дії певного механізму і шляхи його удосконалення. Так, зокрема, вказується, що «одним із напрямів удосконалення механізму ціноутворення є використання можливостей короткострокового моделювання соціально-економічних процесів» [3, с. 67]. Але дослідження власне самого змісту окремих механізмів і встановлення кількісних параметрів їхньої дії, що відповідають певним закономірностям, є поверхневими і несистемними. Не виявлено також наукових робіт, присвячених формуванню методологічних основ управління розвитком аграрної сфери на принципах «золотого перерізу», що активізує дослідження у цьому напрямі.

Метою статті, виходячи з концептуальних положень парадигми гармонійного розвитку, є обґрунтування теоретичних і прикладних аспектів проблеми формування механізмів управління розвитком аграрного сектору економіки з урахуванням принципу «золотого перерізу» як специфічного методу наукового пізнання [4, с. 47].

Виклад результатів дослідження. Ґрунтуючись на дослідженнях видатних учених (С. Кузнеця, Р. Солоу, Е. Фелпса, Дж. Тобіна та інш.) щодо економічного зростання, можна говорити про наявність тісного зв'язку між структурою системи, поведінкою економічних суб'єктів, сформованою відповідними механізмами управління та результативністю функціонування згаданої системи. Основною структурною одиницею системи аграрної економіки є підприємство, яке, своєю чергою, постає підсистемою, що складається із множини пов'язаних між собою елементів (засобів і предметів праці, робочої сили, технології, інформації тощо). Значною мірою розвиток аграрної економіки зумовлюється чинниками економічного зростання підприємств: продуктивністю засобів виробництва, скороченням частки живої праці, збільшенням попиту тощо, що дає підстави вбачати зв'язок між появою нової якості (розвитком об'єкта управління) та кількісними змінами параметрів його елементів (ростом). Слід зауважити що майже до середини XX ст. в економічній науці не акцентувалося на відмінностях між поняттями

«зростання» та «розвиток», оскільки економічне зростання до певного часу відбивало взаємозв'язок між розширенням ринку внаслідок збільшення чисельності населення і економією на масштабах виробництва, вмотивованою зростанням попиту але обумовленою появою якісно нових способів виробництва.

Найбільш повне відображення кількісний підхід знайшов у теорії економічного зростання (представники: С. Кузнець, П. Самуельсон, Дж. Кларк, Р. Солоу) [5].

З середини ХХ ст. все очевиднішою стає проблема вичерпності ресурсів, нерівномірного розподілу доходів у суспільстві і все глибше усвідомлюється необхідність обмеження негативного впливу виробництва на довкілля [6]. У зв'язку з цим роль сучасних аграрних систем суттєво трансформується: вони покликані не стільки забезпечувати необмежене зростання обсягів виробництва продовольства, скільки створювати можливості для виробництва сільськогосподарської сировини і продуктів її перероблення у необхідній кількості та відповідної якості, підвищення економічної доступності продовольства із збереженням стану природних ресурсів, які використовуються для цих цілей.

Таким чином, в управлінні розвитком аграрної сфери екологічна та соціальна складові набувають такої ж значущості як і економічна. Т. Ковальчук справедливо зауважує, що методологічною особливістю управління в сучасних економічних системах є врахування органічної єдності економічної та соціальної компонент господарської одиниці, яка постійно взаємодіє з довкіллям [7, с. 179].

Примітно, що новітні концепції управління визнають наявність розвитку економічних систем (які, безумовно, є соціальними) лише у випадку поліпшення якості життя населення, а це вказує на формування новітньої управлінської парадигми, яку все частіше називають парадигмою «управління гармонійним розвитком» [8; 9; 10; 11; 12]. Концептуальні положення нової парадигми управління не відкидають наукові здобутки попередників, а

поглиблюють сукупність знань щодо певних процесів і явищ, зокрема це стосується «золотого правила зростання», виведеного у 60-х роках минулого століття Е. Фелпсом і Р. Солоу. Автори зазначають, що оптимальне економічне зростання спостерігається за такого рівня накопичення капіталу, який забезпечує капіталоозброєння з максимальним рівнем споживання [13].

Ця умова, яка й була названа «золотим правилом зростання», не лише демонструє кількісний зв'язок між накопиченнями, інвестиціями та споживанням, а й показує, що *найприйнятнішим є такий рівень економічного зростання, при якому спостерігається максимальне споживання.*

З огляду на сучасну методологію складних, відкритих, неупорядкованих систем, які, перш за все, відрізняються динамічністю (містять у собі потенціал саморозвитку), *зростання і розвиток* систем аграрної економіки слід розглядати як взаємозалежні та взаємопов'язані процеси її еволюції, які можуть не співпадати у часі. «Накопичення кількісних змін згодом забезпечує перехід системи до нової якості (тривалий період первісного накопичення капіталу в землеробстві в кінцевому підсумку сприяв не лише індустріалізації сільськогосподарського виробництва, але й заміні феодальних відносин капіталістичними); якісно новий стан продуктивних сил і виробничих відносин приводить до суттєвого зростання масштабів виробництва (якісно нові засоби виробництва дали можливість отримати суттєво більші обсяги сільськогосподарської продукції з фіксованої площі земель, придатних для аграрного виробництва) ...» [14, с. 56].

Отже, спрямовуючи механізми управління на розвиток аграрного сектору економіки, ми маємо забезпечити зміну кількісних його параметрів у заданому співвідношенні, що сприятиме появі нової якості. З методологічної точки зору важливо уточнити – механізми управління мають сприяти підтримці динамічної рівноваги системи аграрної економіки (її гомеостазу) або стаціонарності, тобто підтримці постійних змін параметрів системи, які, проте, мають відбуватися у певних пропорціях (найбільш вірогідних, оптимальних, «золотих»), пошук яких не припиняється ні всередині системи, ні поза її межами.

Ендогенні механізми, що забезпечують стаціонарність системи аграрної економіки, упорядкування її внутрішньої структури і взаємозв'язків між структурними елементами пов'язані із ринковим саморегулюванням; екзогенні, у загальному вигляді, відображають способи впливу держави на розвиток аграрної сфери.

Перш ніж перейти до класифікації та розкриття змісту основних механізмів управління, доречно додати, що ендогенні механізми забезпечують зворотну реакцію системи на зовнішні впливи (зворотний зв'язок), а екзогенні – посилюють дію зворотного зв'язку з метою виграти час (що важливо в умовах глобальної конкуренції), зберегти рівень життєзабезпечення населення (соціальну стабільність), зекономити ресурси (підвищити ефективність аграрної економіки).

Під механізмом як науковою категорією слід розуміти спосіб дії суб'єкта управління (самоуправління), що забезпечується сукупністю методів різноманітного характеру та спрямованості, який дозволяє підтримувати динамічну рівновагу системи.

Виходячи з різних критеріїв можна виділити декілька видів ендогенних і екзогенних механізмів управління розвитком аграрного сектору економіки (табл. 1).

Таблиця 1

**Класифікація механізмів управління розвитком
аграрного сектору економіки**

Критерії	Механізми	Методи
1	2	3
1. Сукупність регулятивних методів	• Адміністративний	Добровільні або примусові обмеження, заборони, дозволи тощо
	• Економічний	<i>Ендогенні:</i> ціни, знижки, способи оплати, інтеграція, кооперація; <i>Екзогенні:</i> податки, тарифи, субсидії, штрафи, державні закупівлі, державні інвестиції
	• Інформаційно-психологічний	<i>Ендогенні:</i> реклама, особистий продаж, передача знання, бенчмаркінг, PR; <i>Екзогенні:</i> вмовляння, пропаганда,

1	2	3
		соціальна реклама, навчання, перенавчання, консультування
2. Характер дії	• Компенсаційний	Відшкодування втрат, ставок по кредитах комерційних банків, страхування, резерви
	• Захисний	Стандарти, карантинні та фіто санітарні вимоги, підтримка малого бізнесу, антидемпінгові та антимонопольні норми
	• Попереджувальний	Встановлення нормативів, індикаторів, технологічних умов (норми виробітку, індикатори продовольчої безпеки, сівозміни тощо)
3. Вплив на середовище	• Перетворювальний	Створення штучних біоценозів, перетворення ландшафтів, створення виробничої, забезпечувальної та соціальної інфраструктури
	• Міграційний	Перетік факторів виробництва, міграція праці та капіталу, циклічність виробництва
	• Коопераційний	Агропромислова інтеграція, виробниче та обслуговувальне кооперування, диверсифікація, державно-приватне партнерство, кластери

Джерело: розробка автора

На жаль, до останнього часу, перелічені та інші, менш розповсюджені або не ідентифіковані методи управління, використовувалися без достатнього врахування їхнього впливу на соціальні відносини та довкілля унаслідок чого поглибилися існуючі суспільні суперечності (між працею та капіталом; використанням ресурсів та їхнім відновленням; чисельністю населення та ресурсним забезпеченням) та з'явилися нові (між ефективністю аграрного виробництва і суспільною потребою в окремих видах продовольства; між концентрацією капіталу в одних країнах і наявністю ресурсів в інших; між мобільністю капіталу і наявністю національних економічних бар'єрів; між приватнокапіталістичними інтересами сучасних власників і інтересами

прийдешніх поколінь).

Для аграрного сектору економіки України характерною є поява деяких специфічних суперечностей, обумовлених недосконалістю правової основи земельних відносин. Зокрема, це суперечність між власниками сільськогосподарських підприємств (капіталу) і дрібними землевласниками (орендодавцями), наслідком чого є погіршення відтворення родючості землі.

Подолання цих суперечностей пов'язано з низкою проблем, розв'язання яких може складати окрему предметну сферу наукових досліджень. До переліку основних проблем управління розвитком аграрного сектору економіки можна віднести:

- *виявлення стану родючості земель.* Основні причини виникнення проблеми: відсутність обов'язковості проведення аналізу родючості при передачі в оренду; недосконалість правової бази щодо відповідальності за погіршення якості земель у результаті господарської діяльності; відсутність економічної зацікавленості у покращенні властивостей земельної ділянки; недостатність обігових коштів у землевласників для проведення такої оцінки; відсутність відповідних державних програм;

- *прогноз кліматичних змін.* Причини: недостатність державного фінансування фундаментальних наукових досліджень; недофінансування вітчизняної селекційної діяльності; слабка участь у міжнародних програмах з вивчення клімату; відсутність експериментальної бази щодо районування рослин і акліматизації тварин;

- *формування пропорцій (критеріїв) гармонізації.* Причини: слабкість методології дослідження гармонійного розвитку; відтік наукових спеціалістів за межі країни; суспільний опір новим ідеям; відсутність достатнього обсягу емпіричного матеріалі;

- *створення правових і світоглядних основ етичної економіки.* Причини: домінування споживацької моделі функціонування соціуму; переважання в підприємництві психології періоду первісного накопичення капіталу; опортуністична поведінка виробників сільськогосподарської продукції; злиття

бізнесу і влади; несформоване громадянське суспільство; відсутність екологічної свідомості;

– *соціалізація та екологізація аграрного виробництва*. Причини: переважно економічна спрямованість господарського управління; централізація соціальних функцій; підвищення органічної будови капіталу; монополізація розпорядження результатами господарської діяльності; послаблення державної влади; слабка ефективність профспілкових рухів.

У теоретичному (пов'язаному з мисленням) пізнанні ідея гармонійності розвитку у різних інтерпретаціях набуває все більшого поширення: «Збалансований розвиток є процесом гармонізації життєдіяльності, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження і поетапного відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь» [15, с. 26].

Але в практичній площині використання механізмів управління існує прогалина щодо визначення економічних параметрів, які б відповідали принципам гармонійності, а отже забезпечували стійкість системи. Досвід показує, що найбільш фінансово успішні підприємства мають k автономії близький до 0,6, а k самофінансування близький до 1; діапазон зниження цін при розпродажу товарів складає: для ходових товарів – до 40 %, для тих, що не мали попиту – 70 %; а лояльне сприйняття підвищення цін споживачами спостерігається до рівня 15 %. Усі названі цифри близькі або цілком відповідають «золотій» пропорції, але ґрунтовних розрахунків, які б переконливо вказували на доцільність дотримання цих параметрів на практиці явно не вистачає. З цією метою необхідно накопичувати великі масиви емпіричних даних, які б можна було використати для розрахунків і надання рекомендацій щодо вибору і поєднання механізмів управління розвитком аграрної сфери економіки.

Висновки. Існує зв'язок між структурою економічної системи, поведінкою економічних суб'єктів, сформованою завдяки застосуванню певних

механізмів управління та результативністю системи. Сучасна концепція управління аграрною системою передбачає органічне поєднання економічної, соціальної та екологічної компонент. Це вимагає перегляду механізмів управління, застосування яких дозволяло б зберігати стійкість аграрної економіки, яка досягається за умови наближення внутрішньосистемних співвідношень до величини «золотої» пропорції. У прикладній площині, з метою подолання проблем розвитку, необхідно провести глибокі емпіричні дослідження та виконати розрахунки економічних пропорцій.

Список використаних джерел

1. Євчук Л. А. Стратегічний менеджмент як механізм забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / Л. А. Євчук // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 103-107.
2. Заходим М. В. Економічний механізм забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції молокопереробних підприємств / М. В. Заходим // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 26-32.
3. Кваша С. М. Механізм прогнозування цін та обсягу товарообігу сільськогосподарської продукції на товарних біржах / С. М. Кваша, В. С. Чубань // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 64-73.
4. Будко В. В. Философия науки : [учеб. пособ.] / В. В. Будко. – Х.: Консум, 2005. – 268 с.
5. Історія економіки та економічної думки : [навч. посіб.] / [О. Ю. Амосов, В. В. Калюжний, В. Л. Міненко та ін.]; за заг. ред. д.е.н., проф. О. Ю. Амосова. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 408 с.
6. Лозинська Т. М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації : [моногр.] / Т. М. Лозинська. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. – 272 с.
7. Ковальчук Т. М. Розвиток економічного аналізу в контексті інституційних змін / Т. М. Ковальчук // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 177-181.

8. Иванус А. И. Гармоничное управление инновационной экономикой в условиях неопределенности / А. И. Иванус. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 208 с.

9. Дорофеев О. В. Теоретико-методологічні основи формування парадигми управління гармонійним розвитком аграрного сектору економіки / О. В. Дорофеев // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (4). – Т.3. – Полтава: ПДАА. – 2012. – С. 39-44.

10. Дорофеев А. В. Методологические основы управления гармоничным развитием аграрного сектора экономики / А. В. Дорофеев // Научные труды Азербайджанского государственного аграрного университета. – Гянджа: РИО АГАУ. – 2013. – № 2. – С. 132-138.

11. Резолюция конгресса «Гармоничное развитие систем – Третий Путь человечества», ОДЕССА-2011, 8-10 октября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://instituteofcreative technologies.com/congress>

12. Сороко Э. М. В чем смысл третьего пути? Инвариантные методы обеспечения функционального качества систем через гармонизацию их внутрискруктурного разнообразия / Э. М. Сороко // Гармоничное развитие систем – третий путь человечества. Коллективная монография. Под редакцией д.ф.н. Сороко Э. М., к.э.н. Егоровой-Гудковой Т. И.: – Одесса: Институт креативных технологий, 2011. – С. 7-20.

13. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія (економічна нобелелогія) : [навч. посіб.] / М. В. Довбенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 336 с. (Альма-матер).

14. Лозинська Т. М. Державне управління розвитком продовольчого ринку України в умовах глобалізації економіки : [дис. ... доктора держ. управління: 25.00.02] / Лозинська Тамара Миколаївна. – Х., 2008. – 455 с.

15. Шевчук В. Я. Екологічне управління : [підруч.] / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.

Анотації

Дорофєєв О. В. Теоретико-прикладні проблеми застосування механізмів управління розвитком аграрного сектору економіки

Метою статті, виходячи з концептуальних положень парадигми гармонійного розвитку, є обґрунтування теоретичних і прикладних аспектів проблеми формування механізмів управління розвитком аграрного сектору економіки з урахуванням принципу «золотого перерізу» як специфічного методу наукового пізнання. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто теоретичні аспекти застосування механізмів управління та економічного розвитку в аграрній сфері.

У результаті дослідження було обґрунтовано основні теоретичні та прикладні проблеми застосування механізмів управління розвитком аграрного сектору економіки. Зроблено спробу розглянути процес формування й застосування механізмів управління розвитком економічного об'єкта через призму принципу «золотого перерізу».

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є перегляд механізмів управління, застосування яких дозволяло б зберігати стійкість аграрної економіки, яка досягається за умови наближення внутрішньосистемних співвідношень до величини «золотої» пропорції. У прикладній площині, з метою подолання проблем розвитку, необхідно провести глибокі емпіричні дослідження та виконати розрахунки економічних пропорцій.

Ключові слова: механізми управління розвитком, проблеми управління розвитком, гармонійний розвиток, принцип «золотого перерізу», аграрний сектор економіки.

Дорофеев А. В. Теоретико-прикладные проблемы применения механизмов управления развитием аграрного сектора экономики

Целью статьи, исходя из концептуальных положений парадигмы гармоничного развития, является обоснование теоретических и прикладных

аспектов проблемы формирования механизмов управления развитием аграрного сектора экономики на основе принципа «золотого сечения» как специфического метода научного познания. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, были рассмотрены теоретические аспекты применения механизмов управления и экономического развития в аграрной сфере.

В результате исследования было обосновано основные теоретические и прикладные проблемы применения механизмов управления развитием аграрного сектора экономики. Сделана попытка рассмотреть процесс формирования и применения механизмов управления развитием экономического объекта через призму принципа «золотого сечения».

Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является пересмотр механизмов управления, применение которых позволяло бы сохранять устойчивость аграрной экономики, которая достигается при условии приближения внутрисистемных соотношений к величине «золотой» пропорции. В прикладной плоскости, с целью преодоления проблем развития, необходимо провести глубокие эмпирические исследования и выполнить расчеты экономических пропорций.

Ключевые слова: механизмы управления развитием, проблемы управления развитием, гармоничное развитие, принцип «золотого сечения», аграрный сектор экономики.

Відомості про автора

Дорофеев Олександр Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Полтавська державна аграрна академія

Контактна інформація: 050-602-53-42, (0532) 50-25-22, dorofiejew@ukr.net

Дорофеев Александр Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Полтавская государственная аграрная академия

Поштова адреса для відправлення примірника журналу:
Дорофєєв О. В., Полтавська державна аграрна академія, каф. менеджменту, вул.
Сковороди 1/3, Полтава, 36003.

Наданий матеріал раніше не публікувався та в інші видання не
надсилався.